

Eleştirel Düşünme: Bir Sokratik Sorgulama Metodolojisi

Gülümser Durhan¹

ORCID: 0000-0002-9639-9620

z

Eleştirel düşünme, düşünce üzerine bir düşünme becerisidir; düşüncenin zgn bir mimarisidir. Bu, düşüncenin her bir yanının derinliğine incelenmesini içeren, mantıksal bir düşünme tarzıdır; düşünmenin kalitesi, açıklığı, doğruluğu ve tamlığı açısından değerlendirilmesidir. Böylece eleştirel düşünme, düşünceyi daha yüksek bir kaliteye yükseltmekte ve daha iyi yapmaktadır. Bununla birlikte eleştirel düşünme, bir öğretme ve öğrenme şekli, düşünürün kendini izlediği ve değerlendirdiği kişinin birey oluşunun ve var oluşunun bir yoludur. Bu düşünme şeklinin ve bireyin varoluşuna olanak tanıyan etkinliğin temeli, kişinin kendi aklının bilincine varmasını sağlayan ve hayatı yaşamaya değer kılan sorgulama tekniğidir. Bu düşünce ve akıl yürütmenin temelini oluşturan soruların en güçlü çerçevesini de Sokrates'in diyalektiği oluşturmaktadır. Sokrates, konuyu sürekli sorgulayan ve araştıran bir zihni modellemektedir. Sokratik model, eleştirel düşünme hakkındaki fikirlerimizi organize etmenin yararlı bir yolu olarak geliştirilmiştir. Akıl yürütme unsurlarına disiplinli ve kendi kendini değerlendiren bir şekilde odaklanarak kazandığımız yetenekler ve bu tür disiplinli düşünceden kaynaklanan mantıksal ilişkiler, bizi Sokratik sorgulamaya hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, eleştirel düşünme rneği olarak Sokratik sorgulama tarzı üzerinden eleştirel düşünme biçiminin soruşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, Mantık, Sorgulama, Akıl Yürütme, Problem zme.

Critical Thinking: A Socratic Questioning Methodology

Abstract

Critical thinking is a thinking skill on thought; it is an original architecture of thought. It is a logical way of thinking that involves an in-depth study of every aspect of thought; It is the evaluation of thinking in terms of its quality, clarity, accuracy and completeness. Thus, critical thinking raises thinking to a higher quality and does it better. However, critical thinking is a way of teaching and learning, the way the thinker watches and evaluates himself or herself as an individual. The basis of this way of thinking and the activity that allows the individual to exist is the questioning technique that enables one to become conscious of one's own mind and make life worth living. Dialectic of Socrates constitutes the strongest framework of the questions that form the basis of this thought and reasoning. Socrates models a mind that constantly questions and researches the subject. The Socratic model has been developed as a useful way of organizing our ideas about critical thinking. The abilities we have acquired by focusing on the elements of reasoning in a disciplined and self-assessing way, and the logical relationships that result from such disciplined thinking, prepare us for Socratic questioning. Therefore, the purpose of this study is to investigate the critical thinking form through Socratic questioning practice as an example of critical thinking.

Keywords: Critical Thinking, Logic, Questioning, Reasoning, Problem Solving.

¹ Dr. ğr. yesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. g.durhan@alparslan.edu.tr

Giriş

Öğretici bir araç olarak sorgulama, Platon tarafından kaydedilen, Sokrates'in varsayımlara meydan okumak, çelişkileri açığa çıkarmak ve yeni bilgi ve bilgeliğe yol açmak için sorular ve cevaplar kullandığı Sokratik diyaloglarda kanıtlandığı döneme; MÖ dördüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır. Başka bir ifadeyle soru sorma ve cevaplama yeteneği öğrenmenin merkezidir. İki bin yıldan fazla bir süredir (Sokrates'ten beri) sorgulama öğretimin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Keza Sokrates'in uyguladığı şekilde kullanıldığında sorgulama, inkâr edilemez güçlü bir öğretim metodolojisi olmasının yanı sıra, yaşamı anlamlı kılan bir yaklaşım da olmaktadır. Nitekim Sokrates savunmasında, "sorgulanmamış bir hayat yaşamaya değmez,"² ifadesi ile bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ifadesiyle o, kendi kendini incelemenin veya kendini sorgulamanın önemini de anladığını net bir şekilde belirtmektedir.

21. yüzyılda öğretmenler, öğrencilerin davranışlarını ve sınıf etkinliklerini yönetmek, öğrencilerin sorgulama ve düşüncelerini teşvik etmek ve öğrencilerin bilgi veya anlayışlarını değerlendirmek için sorular kullanmaktadırlar. Bu girişimin odak noktası, ağırlıklı olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin birlikte soruları araştırma, düşünme ve nihayetinde öğrenmeyi teşvik etmek için bir araç olarak kullanılmalarıdır. Dolayısıyla soru sorma becerilerinin kullanımı, herhangi bir konu alanındaki sistematik araştırma için gereklidir. Böyle bir soruşturmada:

- 1) Soruşturmanın nedenini veya nedenlerini belirlemek için sorular sorulur:
- 2) Bilgi arayışını yönlendirmek ve keşfedilenleri sentezlemek için sorular sorulur; ve
- 3) Soruşturmalardan çıkan sonuçlar sorularla değerlendirilir.³

Böyle bir uygulamada öğrenciler, sorular aracılığıyla alışkanlık ve önyargıları reddetmeyi öğrenmekte ve derin bir hakikat araştırması girişiminde bulunmaktadırlar. Öyle ki iyi sorular amaca yöneliktir ve hakikati ortaya çıkarma yolu ile öğrenmeyi teşvik etmektedir. Bu yöntemde, Sokrates kendini muhataplarına karşı bir otorite olarak sunmamaktadır. Zira o, birlikte hakikat araştırılması yapılabileceği düşüncesindedir. Bu düşünceyi onun, ben sadece gerçeği arayan kâşif arkadaşınızım ve eğer benimle çelişen biri açıkça haklıysa, ona boyun eğen ilk kişi ben olacağım⁴ ifadelerinden anlamaktayız. O halde onun yöntemi, öğretmen ve öğrencilerin, konuşmacı ve muhatapın birlikte hakikati ortaya çıkarma girişimi olarak gerçekleşmektedir.

Bu noktada Sokrates'in hakikati ortaya çıkarma stratejisi, tıpkı bir ebenin bir çocuğu doğurtması gibidir. O nedenle onun yöntemi "doğurtma metodu" olarak da adlandırılmaktadır. Bu yöntem, bilginin dolu bir kaptan boş olan bir kaba yün iplikten süzülen bir su olmadığı, iki insan, birbiri ile temas edince bilginin, dolu olandan boş olana geçebilen bir şey olmadığı⁵ ve birinin ruhunda yoktan var edilen bir şey de olmadığı anlayışı üzerinde temellenmektedir. Sokrates için yalnızca *doxa* bu şekilde aktarılabilir; bir şeyler öğretmek kendinden bir şeyler vermek değil, tıpkı bir ebe gibi, muhatapın zaten onda var olan bilgileri gün ışığına çı-

2 Platon, *Diyaloglar* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010), 38a.

3 Karron G. Lewis, "Developing Questioning Skills", Section 5 Improving specific teaching techniques, *Center for Teaching Effectiveness The University of Texas at Austin* [Erişim Tarihi: 20.11.2020]. <https://www1.udel.edu/chem/white/U460/Devel-questi-on-skills-UTx.pdf>

4 Edith Hamilton and Huntington Cairns (Eds.), *The Collected Dialogues of Plato* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1961), 1165.

5 Platon, *Şölen*, çev. Cüneyt Çetinkaya (İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2003), 175d.

karmasında/doğurmasında yardımcı olmaktır. Burada Sokrates ile muhatabı arasındaki ilişki, ebe ile hamile arasındaki ilişki gibidir. Nasıl ki ebe, birtakım ilaçlar ve uygulamalar ile hamile kadında doğum sancılarının oluşmasını sağlıyorsa, Sokrates de muhatabının bilgiye ihtiyacı olduğunun farkına varmasını sağlayacak us-taca sorgulamalarla bilgiye hamile ruhu araştırmaya teşvik etmektedir. Bilgi için olması gereken doğum sancuları bir kez başladı mı, Sokrates muhatabına kendi benliğinin farkına varması için yardımcı olmakta ve ortaya çıkan bilginin gerçekten muhatabın kendi bilgisi olması için sorgulamayı sürdürmektedir. Bu yöntemin uygulanmasında Sokrates kendisini, bir bilgi ortaya koyan bilge ya da bilginin taşıyıcısı veya nedeni olarak sunmamaktadır. O sadece, tıpkı bir ebenin yaptığı, bilginin doğurtulmasında bir araç görevi üstlenmektedir. Ne var ki ebeden farklı olarak o, muhatabın ortaya koyduğu bilgiyi sorgulamakta, sınamakta ve derinliğine bir eleştiri süzgecinden geçirmektedir. Öyle ki ona göre kişi, bildiği şeyin hesabını verebilir, ileri sürdüğü argümanı savunabilir durumda olmalıdır.⁶

Bu bağlamda Sokrates için gerçek eğitim ya da hakikat arayışı, doxalarla değil gerçek bilgi ile mümkündür. Bu bilgi, herkesin kolayca erişebileceği ya da hazır bulacağı türden bir şey değildir. Bilgi, bilen gerçekten kendisine mal edeceği türden, kendinin araştırması ve çabasıyla olanaklı olabilecek bir şeydir. Buna ulaşmayı amaçlayan kişinin öncelikle, kendi bilgisizliğinin farkında olması gerekmektedir. Zira bilmek ya da bildiğini düşünmek, bir soruşturmaya gerek duymamak demektir. Dolayısıyla hakikat araştırmasının başlangıcı, kişinin bilgisiz oluşunun farkındalığına bağlıdır. İşte Sokrates'in bilgeliği, kişinin hiçbir şey bilmediğini anlaması ve önyargısını terk etmesi ile ilgilidir. Öyle ki bir şey bildiğini öne sürmek, bir takım önyargı ve alışkanlıklar ile olaylara yaklaşımdır. Bu dogmalardan kurtulmaksızın hakikat arayışı beyhude olacaktır. Sözgelimi yalan söylemenin kötü olduğuna yönelik bir alışkanlığa sahip olan biri, yalan söylemenin farklı durumlarıyla ilgilenmeyecektir. Ancak bu kişiye yöneltilen sorular yolu ile bildiğini sandığı düşünce sarsılacak ve bu düşünce üzerinde tekrar düşünmeye gidecektir. Şöyle ki:

Sana sordukları kişiyi öldüreceklerini bilseydin, o kişinin yerini söyler miydin?

Hayır

O halde yalan söylemek her zaman kötü değildir.

Evet.

Yine Sokrates'ten bir örnek vermek gerekirse;

“Sokrates —Ey Protagoras, diyorsunuz ki insan her şeyin: beyazın, ağırın, hafifin ve bu gibi her niteliğin istisnasız olarak ölçüsüdür...

Theodoros — Evet.

Sokrates — Protagoras'a sormakta devam edelim: İnsan gelecekteki şey hakkında da hüküm verir mi? Gelecek olarak kabul ettiği şey, kabul ettiği için, gerçekten var olur mu? Örneğin, ısıyı al: hasta bir kimse sıcak olacağını ve bu sıcaklığın şu kadar olacağını sanıyor; başka biri, yani hekim tersini düşünüyor; şimdi ne dememiz gerekiyor? Gelecek ikisinden birinin kararına mı uyacak, yoksa her ikisinininkine de mi, yani hasta, hekim için ateşli ve hararetili değilken, hem ateşli hem de hararetili mi olacak?

Theodoros — Bu, gerçekten gülünç olurdu!

Sokrates — Bundan başka, zannıma göre, şarabın gelecekteki tatlılığı veya sertliği hakkında hüküm vermek hakkı, kitara çalan kimseye değil, çiftçiye aittir?

⁶ Laszlo Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1995), 162-163.

Theodoros — Başka türlü olabilir miydi?

Sokrates — Aynı zamanda, gelecekteki hoş veya hoş olmayan ahenkten söz edildiği zaman, bu konuda idman hocası hiçbir zaman musikiciden daha iyi hüküm veremez. İdman hocası, sonra, onun hükmünü doğru bulacaktır.

Theodoros — Kuşkusuz öyledir.

...

Sokrates — O halde üstadına, haklı olarak, şunu söyleyebiliriz: Bir insanın başka bir insandan daha bilge, daha bilge olanın da ölçüsü olduğunu kabul etmesi gerekir.⁷

Görüldüğü gibi Sokratik yöntemde, önce muhatabın yanlış ya da eksik önermesini ele alan sorgulamalarla esasında bilinenin bilinmediğine yönelik farkındalık oluşturulmaktadır. Sonra bu önermeyi çürütücü şekilde bilinen durumlara ilişkin örneklerden elde edilen sorular sorulmaktadır. Daha sonra da elde edilen yeni bilgiler ışığında, eski önermenin yanlışlığı ya da eksikliği ortaya konmakta ve bu önermeyi temsil eden kavram doğru bir şekilde yeniden tanımlanmaktadır. İşte bu, Sokrates'in öğretim modelinin merkezine yerleşen temel değerlendirmedir. Sokrates, rakiplerinin argümanlarını onlara bir dizi soru sorarak yok etmekte ve böylece düşüncelerindeki tutarsızlıkları açığa çıkarmaktadır. Bu sayede o, sorular yoluyla, düşünme üzerine düşünmeyi gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Sokratik yöntem, eleştirel düşünceyi görmenin mantıklı bir yoludur.

Şu hâlde eleştirel düşünmenin temellerinin binlerce yıl öncesine, Sokrates'e dayandığını anlamaktayız. Öyle ki Sokrates, karşılaştığı olayların ya da düşüncelerin sorgulamaksızın kabul edilmemesi gerektiğinin önemini çok iyi bilen biri olarak karşımıza çıkmaktadır. O, hakikatin sorular yoluyla doğurtma yöntemini günümüze taşımış bir filozoftur. Dolayısıyla Sokrates'in bu yöntemi günümüzde eleştirel düşünmenin en önemli ve en eski stratejilerinden biri olmuştur.

1. Eleştirel Düşünme

Kritik düşünme olarak da adlandırılan eleştirel düşünme, en kısa tabiri ile zihni kullanma sanatıdır. Günlük yaşamda çoğunlukla kritik kelimesi kullanıldığında “olumsuz ve hata bulma” anlamına geldiği düşünülmektedir. Örneğin, yaptığımız ya da söylediklerimizi haksız yere eleştirdiğini düşündüğümüz bir ebeveyn ya da arkadaştan şikâyet ettiğimizde, aklımızda olan düşünce budur. Ancak kritik kavramı, yargılama ya da gözlemlene yeteneğini içerme ya da çalıştırma anlamına da gelmektedir. Bu anlamda eleştirel düşünme, apaçık ve akıllıca düşünmek demektir. Daha doğrusu eleştirel düşünme, argümanları ve hakikat iddialarını etkili bir şekilde tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek; kişisel önyargıları ve eğilimleri keşfetmek ve üstesinden gelmek; sonuçları desteklemek için ikna edici gerekçeler oluşturmak ve sunmak; neye inanılacağı ve ne yapılacağı konusunda makul, akıllı kararlar vermek için gereken çok çeşitli bilişsel becerilere ve entelektüel eğilimlere verilen genel adlandırmadır.⁸

Bu noktada felsefi gelenekle süregelen eleştirel düşüncenin tanımları şu şekildedir:

7 Platon, *Diyaloglar*, 178b-179b.

8 Gregory Bassham, William Irwin, Henry Nardone and James M. Wallace, *Critical Thinking: a Student's Introduction* (New York, NY: McGraw-Hill, 2010), 1.

Neye inanacağınıza veya ne yapacağınıza karar vermeye odaklanan yansıtıcı ve mantıklı düşünme.⁹

1) Kriterlere dayandığı,

2) Kendi kendini düzelttiği ve

3) Bağlama duyarlı olduğu için iyi muhakemeyi kolaylaştıran becerikli veya ustaca düşünme.¹⁰

Argümanları eleştirmek, gerekçeler sunmak ve iyi nedenler veya doğru cevaplar hakkında yargılarda bulunmak için kullanılan düşünme.¹¹

Yorumlama, analiz etme, değerlendirme ve sonuç çıkarma ile neticelenen maksatlı, kendi kendini düzenleyen hüküm ve ayrıca bu hükmün dayandığı kavramsal değerlendirmeler veya kanıtsal, kavramsal, metodolojik, kritere dayalı açıklama.¹²

Belirli bir düşünce tarzına veya alanına uygun düşünmenin mükemmelliklerini temsil eden disiplinli, öz-yönetimli düşünme.¹³

Maksatlı ve amaca yönelik düşünme, düşüncenin kendisinin yeterlilik ve doğruluk standartlarını karşıladığı bir hüküm oluşturmayı amaçlayan düşünme.¹⁴

Herhangi bir inancın veya sözde bilgi biçiminin, onu destekleyen gerekçelerin ve eğilim gösterdiği diğer sonuçların ışığında aktif, ısrarlı ve dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi.¹⁵

Ne yapacağına ya da neye inanacağına düşünerek hüküm/karar vermek,¹⁶ şeklindeki bu çeşitli tanımların “düşünme üzerine düşünme”¹⁷ anlamında aynı ortak paydada birleştiğini söyleyebiliriz.

Şu hâlde eleştirel düşünmek, fikirleri incelemek, onları önceden bilinenlere göre değerlendirmek ve değerleri hakkında kararlar vermektir. Eleştirel düşünmenin amacı, “nesnel” bir karara varmaya çalışmaktır. Eleştirel düşünüldüğünde, bir tartışmanın tüm yönleri düşünüp tartılır ve güçlü ve zayıf yanları değerlendirilir. Dolayısıyla, eleştirel düşünme becerileri şunları gerektirir:

Bir tartışmanın tüm yönlerinin aktif olarak araştırılması

Yapılan iddiaların sağlamlığının test edilmesi

9 Robert H. Ennis, “A Logical Basis for Measuring Critical Thinking Skills”, *Educational Leadership* 43 (2) (1985): 45.

10 Matthew Lipman, “Critical Thinking-What can it be?”, *Educational Leadership* 46 (1) (1988): 39.

11 Barbara J. Thayer-Bacon, *Transforming Critical Thinking: Thinking Constructively* (New York: Teachers College Press, 2000), 127-128.

12 Peter Facione, *Critical Thinking: A Statement Of Expert Consensus For Purposes Of Educational Assessment And Instruction* (Millbrae, CA: The California Academic Press, 1990), 3.

13 Richard Paul, “Critical Thinking: What, Why, and How?”, *New Directions for Community Colleges* 77 (1992): 9.

14 Sharon Bailin, Roland Case, Jerrold R. Coombs and Leroi B. Daniels, “Conceptualizing Critical Thinking”, *Journal of Curriculum Studies* 31 (3) (1999): 287.

15 John Dewey, *How We Think* (Boston: D.C. Heath & Co, 1910), 6.

16 Peter Facione, “The Disposition Toward Critical Thinking: Its Character, Measurement, and Relation to Critical Thinking Skill”, *Informal Logic* 20 (1) (2000): 61.

17 Emily R. Lai, *Critical Thinking: A Literature Review Research Report* (London: Parsons Publishing, 2011), 18.

Bu iddiaları desteklemek için kullanılan kanıtların sağlamlığının test edilmesidir.

Zira eleştirel düşünmede amaç, okunan veya düşünülen şeye objektif bir şekilde yanıt vermek olduğundan, açık fikirli olmak ve yazarın iddialarını sorgulamaya hazır olmak gerekmektedir. Bunun nasıl yapılacağı ve sorulacak sorular ne okunduğu ve neden okunduğuna bağlı olarak değişecektir (örneğin, bir ödev sorusuna yanıt veriyor olabilirsiniz). Nihai olarak, yaklaşımımızı, her zaman materyalin taleplerine göre uyarlamaya hazır olmamız gerekmektedir.¹⁸ Öyle ki eleştirel düşünme, kendi fikirlerimizin yanı sıra başkalarının da fikirlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi pratiğe dökmek suretiyle hem kendimizi hem de etrafımızda olup biten olayları anlayabilmeyi amaçlayan “aktif ve organize bir zihinsel süreç”tir.¹⁹

Bu sürecin mantıksal anlamı, öncüllerin, kanıtların ya da eldeki verilerin titizlikle değerlendirilip ilgili bütün etmenlerin enine boyuna göz önünde tutularak geçerli mantık kuralları yardımıyla olabildiğince nesnel sonuca varma ya da mantıksal varsayımlar yolu ile bir sorunu çözüme kavuşturma tekniğidir. O halde eleştirel düşünmek, açık ve rasyonel düşündürmektir. O, kesin ve sistematik düşünmeyi ve diğer şeylerin yanı sıra mantık ve bilimsel akıl yürütme kurallarına uymayı içermektedir.

Eleştirel düşünme, her gün duyduğumuz ifadelerde ve konuşmanın en önemli kısımlarında neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etmek için akıl yürütmeyi kullanma sürecidir. Bunun bir kısmı, bizi manipüle etmek ve yanıltmak için kullanılan yanlış akıl yürütme biçimleri olan mantıksal yanlışlıklara ve mantığa aşına olmayı içermektedir. Bir kısmı, hakikatleri kanılardan ayırt edebilmeyi ihtiva etmektedir. Bir kısmı, hiçbir şeyi incelemeden reddetmemek ya da incelemeden hiçbir şeyi kabul etmemek şeklinde tarafsız ve açık fikirli olmayı kendinde taşımaktadır. Bunun bir kısmı kendinize ve başkalarına sorular sormayı içine almaktadır, zira hakikat ve argümanların arkasındaki etkenler ancak bu şekilde açığa çıkarılabilir. Bir kısmı da, kendi kendinize mantıksal yanılgıların hiç birine düşmediğinizden veya mantıklı düşündüğünüzden emin olma süreci olarak, kendi kendini kontrol etmeyi kapsamaktadır. İdeal eleştirel düşünürler açık fikirlidir; kendi fikirlerine yabancı veya muhalif olanlar da dâhil olmak üzere tüm fikirleri ve tüm bakış açılarını keşfetmeye hazır ve isteklidirler. Dolayısıyla onlar, karşıt görüşlerin tehdidi altında değillerdir. Zira onlar, gerçeği aramaktadırlar; eğer gerçeğe sahipseler, onun dikkatli inceleme sayesinde elde edildiğini bilmektedirler. Ve eğer gerçeğe sahip değillerse, sahip oldukları gerçek dışı şeyleri bırakıp, gerçeği kucaklamak isterler. Eleştirel düşünürler, gerçek, her nerede gizli olursa olsun, onu ortaya çıkarmak için araçlarını kullanarak her şeyi sorgularlar. Bu kullandıkları araçlar da mantık, araştırma ve deneyimdir. Şu hâlde eleştirel düşünme, kişiye sadece manipülasyonlara karşı kanıt sunmakla kalmaz, aynı zamanda daha önce bilinmeyen ya da gizlenmiş olan şeyler açığa çıktıkça kişiye yeni bakış açıları da kazandırmaktadır.²⁰ Eleştiri ne kadar kapsamlı ve olgunlaşırsa, yeni fikirlere o kadar yaklaşmaktadır.

Eleştirel düşünme yeteneği, kişilere yalnızca okuduklarını veya kanıtladıklarını anlama değil, aynı zamanda bu bilgiyi ek rehberlik olmadan inşa etme yeteneği vermektedir. Eleştirel düşünme, onlara bilginin akışkan ve kendi kendini inşa ettiğini öğretmektedir. Bu ezberci hafıza veya söylenenleri sormadan özümseme yeteneği değildir. Eleştirel düşünme ürünleri ve programları, onları kendileri için düşünmeye, hipotezi

18 Walton Hall and Milton Keynes, *Skills for OU Study-Thinking Critically* (The Open University, MK7 6AA, 2008), 7.

19 Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1996), 254.

20 Robin Wood, “Critical Thinking”, [Erişim Tarihi: 08.11.2020], 1. <https://www.robinwood.com/Democracy/GeneralEssays/CriticalThinking.pdf>

sorgulamaya, alternatif hipotezler geliştirmeye ve hipotezlerini bilinen gerçeklere karşı test etmeye teşvik etmektedir. Eleştirel düşünme becerileri kendiliğinden gelişebilmesi olanaklı değildir. Bu noktada konuşmacı ya da öğretici, eleştirel düşünmeyi başlatarak ve yönlendirerek talimat verme rolünü oynamalıdır. Eleştirel düşünme, düşünenlerin ustaca analiz etme yolu ile düşünme kalitesini geliştirdiği herhangi bir konu, içerik veya sorun hakkında olabilmektedir. Bir fikir üretip ve bu fikri aktarmayanlar, eleştirel düşünemeyenlerdir. Bu nedenle okullarda çoğu öğrenci konuşmaktan ziyade sessiz olmayı tercih etmektedir.²¹ Böylesi durumda eleştirel düşünme eğitimi öğrencilere ya da muhataplara; gerçek olan ile iddia olanın ayırımına varabilme, kaynağın güvenilirliğini sınama, ilgisiz bilgileri araştırma konusundan ayıklama becerisi edinme, tutarsız ifadeleri fark etme, önyargı ve zihinsel yanılgıların farkında olma, etkili soru sorma mahareti gösterebilme, hem sözel hem de yazınsal dili etkili kullanma, düşünme hakkında düşünme²² becerilerini kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu cihetle yapılması gereken, öğrencilerin öğrencilere doğrudan bilgi depolamak yerine, onların problemleri çözmelerinde, sorunları alt etmelerinde, kendi inanç ve düşüncelerini başkalarının inanç ve düşünceleri ile karşılaştırmalarında yol gösterici olmalarıdır.

Gelinen bu noktada, eleştirel düşünmede öğrencilere örnek olma, çelişiklere, tutarsızlıklara, farklı düşüncelere ve tartışmaya karşı hoşgörülü bir sınıf ortamı oluşturmak bireylerin zihinsel gelişimi için önem arz etmektedir. Bu sadece öğrenciler ya da sınıf ortamı için değil, konuşma ve tartışmanın yapıldığı, gerçeğin araştırıldığı her ortam için bu düşünce jimnastiği sağlanmalıdır. Zira eleştirel düşünme, disiplinli düşünme gücüdür. Bu, insanın kendisi için düşünmeyi öğrenmesi ve kişinin kendi olmakla ya da kişinin bireyselleşmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla eleştirel düşünme, zihni tam potansiyeline kadar kullanmayı öğrenmekten kaynaklanan kişisel güçlenme ve zenginleşme pratiğidir. Bu pratiğin uygulama zemini, sorgulamaktır ve en eski örneği de Sokratik öğretim modelidir.

2. Sokratik Öğretim Modeli

Adını ünlü Yunan filozof Sokrates'ten (M.Ö. 470-399) alan Sokratik öğretim modeli, “disiplinli ve titizlikle düşünülmüş diyalog” uygulamasına dayanmaktadır. Bu modelde konuşmacı muhataplarını, düşüncükleri ve sorulara verdikleri yanıtlar aracılığıyla bu konuşmadan ne öğrendiklerini düşünmeye teşvik edecek düşünceli ve düşündürücü bir tartışmaya çekmek için tartışılan konu hakkında çok az şey bildiğini iddia etmektedir. Muhataplarını sorgulamak ve onların yanıtlarını ve katılımlarını sağlamak için Sokratik yöntemi kullanmanın temel amacı, Sokrates'in disiplinli düşünceli sorgulama uygulamasının, muhatapın fikirlerini mantıksal olarak incelemesi ve bu fikirlerin geçerliliğini belirleyebilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım bazen ‘diyalektik düşünme’ olarak da adlandırılır ve konuşmacıların muhataplarının yanlış anlama ve yanlış anlaşılmalara tespit etmesi ve düzeltmesine izin vermesi nedeniyle güvenilir bilginin inşa edilmesini sağlamakta ve keza daha bağımsız düşünmeye teşvik etmektedir, yani kendi aklını kullanma cesaretini göstermeyi sağlamaktadır.

Sokrates, Batı felsefesinin kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Onun bu öğretim yöntemi, sorgulamaya dayalı olarak görünümüne gelmektedir. Sokratik sorgulama olarak adlandırılan bu model, öğrencilerin cehaletlerine, yanlış anlamalarına, yanlış varsayımlarına ve yanlış sonuçlarına karşı farkındalık kazan-

21 Yayuk Hayulina Manurung and Fatimah Sari Siregar, “Developing Students’ Critical Thinking on Speaking Through Socratic Questioning Method”, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 263 (2018): 212.

22 Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2003), 159.

malarına yardımcı olan bir dizi organize ve sistematik soruya dayanmaktadır. Bu öğretim modeli, bir öğretmenin ders verdiği veya bir ders kitabının sunduğu ayrı bilgi parçalarını ezberlemeye dayanmamaktadır. Bu modelde, kesin cevapları olmayan sorular sorulmakta, aslında soru soran kişi bu tür cevapları aramamaktadır. Bu yöntemin arkasındaki felsefe, düşünmeye teşvik etmektir.²³ Irwing E. Sigel'e göre Sokratik sorgulama, bilişsel gelişimin nedenine hizmet etmektedir, çünkü bunlar temsili düşünceyi harekete geçirmektedirler.²⁴ Dolayısıyla sorgulama, düşüncenin harekete geçmesine zemin hazırlamaktadır ve böylece bilişsel gelişime hizmet etmektedir.

Diyalektik düşünme olarak da adlandırıldığını ifade ettiğimiz Sokratik diyalektik, ne dolambaçlı bir sohbet ne de öğretmenin bir soru sorduğu, öğrencinin bir cevap verdiği ve sonunda öğretmenin son sözleriyle bir geri bildirim sunduğu okuma tarzı bir öğretimdir. Sokrates, bir öğretmenin gerçek mesleğinin, öğrencilerin düşüncelerini toplamalarına ve önceki bilgilerden yeni bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmak olduğuna inanmaktadır. Günlük yaşamda bazen sorgulama yoluyla, insanların inançlarını rasyonel olarak gerekçelendiremediklerini fark ettiğimiz olmuştur. Bu noktada Sokratik diyalektik, insanların akılcı ve mantıksal inançları mantıksız ve temelsiz inançlardan ayırt etmelerine yardımcı olan etkili bir araçtır. Öğrenciler sorgulama yoluyla yeni keşiflere yönlendirilebilir. Bu nedenle soruların işlevi, sadece elde edilen bilgi miktarını değerlendirmekle sınırlı değildir; çelişkileri, tutarsızlıkları ortaya çıkarmak için yeni anlayış düzeyleri yaratmaktadır. Sokratik yöntemde öğretmenlerden ders içeriğinin dağıtıcısı rollerini bırakmaları ve öğrencileri materyalle meşgul etmeleri beklenmektedir.²⁵ Böylece sorgulamaksızın bir düşünceyi kabul etmeyen zihin yetiştirme çabası sarf edilmektedir.

Bu bağlamda Sokratik öğretim tarzı, tartışmaları, sorgulamayı ve analiz etmeyi içeren bir Sokratik öğretim modelidir.²⁶ Bu yöntem, muhatapların kendi inançlarının yanı sıra başkalarının inançlarını incelemeye teşvik eder ve birey merkezli bir öğrenme yöntemidir. Amaç, bireylerin okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerini temel alan ve bunları açık, eleştirel ve derinlemesine düşünme yeteneklerini geliştirmek için kullanılan tartışmalar yaratmaktır.²⁷ Esasen, bu yöntem bireyleri, kendileri için düşünmeye, önemli sorular sorma ve onlara cevap vermeye, kanıtlar bulmaya çalışmaya, bir bakış açısını savunmaya, karşıt görüşleri anlamaya ve alternatifleri tartmaya teşvik etmektedir.²⁸ Bu yöntem, bireylerin pasif öğrencilerden aktif "akıl yürütenlere" geçmesini sağlamaktadır. Ayrıca bireyler konu içeriğindeki önemli sosyal ve kişisel konuların tüm yönlerini aktif olarak savunurken, sorgularken ve tartışırken okumaya, düşünmeye ve ölçüp tartmaya zorlanmaktadır.²⁹ Böylece Sokratik sorgulama, kişilerin açıkça düşünme sürecine odaklanarak eleştirel düşüncelerine yardımcı olmaktadır. Bu sorgulamada kullanılan soruların spontane, keşfedici ve odaklayıcı olmak üzere üç türü vardır:

23 Mansoor Fahim and Mohammad B. Bagheri, "Fostering Critical Thinking through Socrates' Questioning in Iranian Language Institutes", *Journal of Language Teaching and Research* 3 (6) (2012): 1123-1124.

24 Irving E. Sigel, "On Becoming a Thinker: A Psychoeducational Model", *Educational Psychologist* 14 (1979): 70.

25 Fahim and Bagheri, "Fostering Critical Thinking through Socrates' Questioning in Iranian Language Institutes", 1124.

26 Mortimer J. Adler, *The Paideia Proposal: An Educational Manifesto* (New York: Macmillan Publishing Company, 1982), 29.

27 Adler, *The Paideia Proposal: An Educational Manifesto*, 30.

28 Adler, *The Paideia Proposal: An Educational Manifesto*, 30.

29 Rebecca J. Tallent and Justin J. Barnes, "Think Bubbles and Socrates: Teaching Critical Thinking to Millennials in Public Relations Classes", *Universal Journal of Educational Research* 3 (7) (2015): 437.

Spontane. Bu tip Sokratik sorgulama, plansız olarak düşünülebilir. Öğretilen kavram veya fikir hakkında planlanmayan daha derin bilgileri kışkırtmak için sorular soran bir öğretmen bunu gösterir.³⁰ Bu tür sorular, öğretmen tarafından önceden geliştirilen sorular değil, bunun yerine bir öğrenci tarafından verilen bir cevabın daha derin anlamını ortaya koyan veya öğretilmek istenen durumu ya da konuyu keşfetmek için tartışma esnasında ortaya çıkan sorulardır.

Keşfedici. Bu tür sorgulama, önceki bilgileri ve önceki bağlantıları etkinleştirmeyi içerir. Amaç, kavram hakkında hâlihazırda bildiklerini bulmak için öğrencinin zihnini keşfetmektir. Bu tür bir sorgulama, öğretmen tarafından önceden planlanmalıdır. Tüm eğitim alanlarında, öğretim sırasında ön bilgileri etkinleştirmek esastır. Keşfedici soruları, öğretmenlerin, öğrencilerin içerik hedefleri ve kavramlar arasında oluşturduğu ilişkileri belirlemek için belirli sorular sormasına olanak tanır.

Odaklayıcı. Bu tür bir sorgulama, özellikle bir kavram veya konuya bakan ve onu araştıran bir sorundur. Odaklanmış sorular önceden öğretmen tarafından planlanır ve öğrencileri kavram hakkında daha yüksek bir düzeyde düşünmeye zorlar. Odaklanmış soruların amacı, öğrencilerin sadece kavramın ne olduğunu anlamalarını sağlamak değil, aynı zamanda kavramı kullanmak, keşfetmek ve manipüle etmektir.³¹ Bu tür sorgulamalar, çeşitli aşamalardan geçerek bilginin elde edilmesine olanak sağlamaktadır veya bu yolla neye göre hareket edileceğinin bilgisine ulaşılmaktadır.

Tarihsel olarak, Platon'un Diyaloglarında bulunan Sokratik yöntem 2.500 yıldan daha eski bir geçmişe dayanmaktadır. Bu diyaloglarda Sokrates, muhataplarıyla, sözü edildiği gibi, birkaç aşamadan geçerek diyalog kurmaktadır. Sokrates'in kullandığı aşamalar (a) Merak, (b) Hipotez, (c) *Elenchus* (çürütme ve çapraz inceleme), (d) Hipotezi kabul etme / reddetme ve (e) Buna göre hareket etme olarak kategorize edilebilir. İlk aşama olan merak aşamasında Sokrates, adalet nedir güzellik nedir bilgi nedir vs. gibi bir şeyin neliğine ilişkin sorular sormakta ve bu sorularla merak duygusu uyandırılmaktadır. İkinci hipotez aşamasında, Sokrates'in sorduğu sorulara muhatap olası cevaplar vermektedir. Örneğin adalet sorusuna ilişkin olarak, "Adalet, daha güçlü tarafın çıkarına olan şeydir" veya "Adalet kişinin borçlarını ödemesidir"³² gibi birkaç yanıt takip edebilir. Burada sadece Sokrates'in dışında başka biri tarafından verilen yanıtlarla ilgilenilir ve bu yanıtlar henüz değerlendirilmemiş, yani hipotez aşamasındadır. *Elenchus* olarak bilinen üçüncü aşama, Sokrates'in pratiğinin merkezinde yer almaktadır. Sokrates, bazen "çapraz sorgulama" olarak da adlandırılan söylem aracılığıyla, kendisine sunulan hipotezlere karşı örnekler ortaya koymaktadır. Örneğin, incelenmekte olan iddia "Adalet nedir?" ve hipotez veya yanıt da "Adalet kişinin borçlarını ödemesidir" olsun. O zaman buna olası bir karşı örnek şöyle olabilir: sonrasında kaçak olarak aranan birisinden bir silah ödünç almışsanız ve bu kişi şimdi cinayetten aranıyorsa ve size gelip silahını geri isterse, muhtemelen başka bir cinayet işlemek için kullanacağını bilerek ona silahını geri verir miydiniz? Bu bir karşı örnektir, çünkü sunulan hipotezi yanlış yapabilecek bir durum veya örnek sağlamaktadır. Dolayısıyla *elenchus* aşamasında, muhatabın ortaya koymuş olduğu dü-

30 Richard Paul and Linda Elder, "Critical Thinking: The Art of Socratic Questioning, Part III", *Journal of Developmental Education* 31 (3) (2008): 34.

31 Roger D. Jensen Jr., "The Effectiveness of the Socratic Method in Developing Critical Thinking Skills in English Language Learners" (Degree of Master, *Faculty of Grace University*, 2015), 9.

32 Bkz. Platon, *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002), 331e-332.

şünceyi çürütücü başka bir düşünce ile karşılık verilmektedir.³³ Böylece karşılıklı olarak muhatapların sahip olduğu düşüncelerin veya inançların tutarlı olup olmadığını incelenmektedir.

Tutarsızlığı vurgulaması ile *elenchus*, katılımcıların bildikleri iddiasına yönelik olan düşüncelerini keskinleştirmeye ve iyileştirmeye zorlamaktadır. Dahası bu, muhataplara günlük sahip oldukları bilgilerin yetersizliğini gösterecek ve onlara sıradan düşüncelerinin ne ölçüde istikrarsız olduğunu ve radikal bir revizyona ihtiyaç duyduklarını öğretecektir. Nihai olarak soru-cevap ve karşı örnekler, Sokratik pratiğin bu aşaması için, en önemli belirleyici özelliklerdir.

Konuşmanın dördüncü aşamasında, bu karşı örnek ya kabul edilir ya da reddedilir. Adalet örneğimizi kullanırsak, olası yanıtlar şöyle olabilir: “haklısın. Borcunu ödeyecek olsa bile, adama silahını geri vermek haksızlık olur. Bu nedenle, adaleti kişinin borcunu ödemek olarak tanımlanması yanlış bir şey olmalı “veya” Bu, adaletin borçlarını ödemediği iddiasını zayıflatmaz. Silah adama aitti ve silahı iade edeceğimiz konusunda iyi niyetle yapılmış zımni bir sözleşme yapmıştınız. Silahın geri verilmesini çevreleyen koşullar konu dışıdır. Bu nedenle karşı örnek, adaletin kişinin borçlarını ödemesi olması iddiasını zayıflatmaz.”³⁴ Dolayısıyla bu nokta, hipotezin kabul edildiği ya da reddedildiği konuşmanın dördüncü adımıdır. Karşı örnek kabul edilirse, Sokrates tartışmayı ikinci aşamaya getirir ve başka bir hipotez ister. Söz gelimi, karşı örnek, “Evet, haklısın. Adalet kişinin borcunu ödemesi olamaz. Adaletin ‘herkese hakkını vermek’ olmasına ne dersiniz? “ Alternatif olarak, karşı örnek, adalet kişinin borcunu ödemesi olduğu hipotezini zayıflatmanın ne gerekli ne de yeterli olduğu kabulünü her iki tarafta reddedebilir. Eğer karşı örnek reddedilirse, o zaman hipotez “geçici olarak” doğru kabul edilir. Hipotezin hatalı olduğunu gösterebilecek başka karşı örnekler varsa, o zaman Sokrates tartışmayı üçüncü adıma döndürür. Bu iddiaları inceleme süreci bittikten sonra buna göre hareket etme aşamasına geçilebilir, yani kişinin araştırıp sorgulamalarının bulgularına göre hareket edilebilir.³⁵ Başka bir ifadeyle, eğer soruşturma süreci bitmiş ve artık karşı örnek ve düşünceler ileri sürülemeyecek aşamaya gelmişse nihai karara ulaşılmış demektir ve bundan sonraki süreçte bu karara göre harekete etme veya ona uygun davranma söz konusu olacaktır. Sokrates’in soru-cevap yollu böylesi bir konuşma sürecinde, başlangıçta söylenemeyen tek şey, cevaptır. Zaten söylenilmeyen cevap, bu aşamaları hazırlamaktadır. Onun tartışmalarının cezp ediciliği de ilk baştan cevabın verilmemesinde yatmaktadır ve bu yokluk, muhatapların cevabı özgürce hayal etmelerini, derinliğine düşünmelerini sağlaması ile eleştirel bir tavır sergilemelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla Sokratik model, eleştirel düşünme hakkındaki fikirlerimizi organize etmenin yararlı bir yolu olarak geliştirilmiştir.

Gelinen bu noktada Sokrates’in eğitim yöntemi, eleştirel düşünme eğitimi için iyi bir örnek ve çözümdür. Zira eleştirel düşünme kavramı Sokratik yöntemi temel alarak geliştirilmiştir ve bu nedenle o, Sokratik bir model olarak adlandırılmaktadır.³⁶ Öncelikle bu modelde eleştirel düşünmede vurgulanan özellikler belirtilmiş ve örneklenmiştir. Sokratik yöntemin eleştirel düşünceye model teşkil etmesi; bu yöntemin ortaya konması ve yorumlanması, ardından da bir eleştirel düşünme modeli elde etmek için alınması ile belirlenmiştir. Bu vesile ile eleştirel düşünmeyi teşvik edici en eski ve hala en güçlü öğretim yöntemi Sokratik öğretilerdir.

33 Peter Boghossian, “Socratic Pedagogy, Critical Thinking, Moral Reasoning and Inmate Education: An Exploratory Study” (Doctora Thesis, *Portland State University*, 2004), 31-33.

34 Boghossian, “Socratic Pedagogy, Critical Thinking, Moral Reasoning and Inmate Education: An Exploratory Study”, 34.

35 Boghossian, “Socratic Pedagogy, Critical Thinking, Moral Reasoning and Inmate Education: An Exploratory Study”, 34-35.

36 John Hoaglund, “Critical Thinking: A Socratic Model”, *Argumentation* 7 (3) (1993): 291.

Sokratik öğretimde, muhataba cevaplar değil, sorular verilmektedir. Burada sürekli olarak sorulan sorularla konuyu derinliğine incelemek suretiyle sorgulayan, derinlemesine araştıran bir zihin modeli ortaya koyulmaktadır. Nihai olarak, akıl yürütme unsurlarına disiplinli ve kendi kendini değerlendiren bir şekilde odaklanarak kazandığımız yetenekler ve böylesi disiplinli düşünceden kaynaklanan mantıksal ilişkiler bizi Sokratik sorgulamaya hazırlamaktadır.

Sonuç

Sokrates'in sorgulama yöntemi, eleştirel düşünmeye model olması ile birlikte, "Sokratik Soru Sorma" olarak ifade edilebilir ve bu yöntem, en iyi bilinen eleştirel düşünme öğretme stratejisidir. Sokratik yöntemin diyalog yolla ilerlemesi, muhatapları yalnızca kendi cevaplarını belirlemeye zorlamakla kalmaz, aynı zamanda onları çeşitli konuları daha ayrıntılı keşfetmeye, orijinal ve benzersiz olabilecek sonuçlara varmaya teşvik etmektedir. Keza muhatabın ya da eğitim ortamında öğrencilerin, "doğru" cevabı vermeden bir konuyu kendisinin keşfetmeye başlaması, belirsizlik sorunuyla nasıl başa çıkılacağına öğrenilmesini de sağlayacaktır.

Şu hâlde Sokratik sorgulamada sorular sadece sormak için tasarlanmamıştır, aynı zamanda öğretme potansiyeline sahiptir. Öyle ki düşünme, yanıtlarla değil, sorularla yönlendirilir. Esasında, her entelektüel alan, cevaplara ihtiyaç duyulan ya da son derece arzu edilen bir dizi sorudan doğmaktadır. Her alan, ancak yeni soruların üretildiği ve bir düşünme sürecinde itici güç olarak ciddiye alındığı ölçüde hayatta kalır. Herhangi bir şeyi derinlemesine düşünmek veya yeniden düşünmek için, düşünceyi harekete geçiren sorular sorulmalıdır; yani düşünmeyi derinlemesine araştıran derin sorular sormak gerekmektedir. Zira bir sınıf tartışmasının başarısının öğretmenlerin hazırladıkları soru türlerine bağlı olduğunun; iyi soruların eğitici olduğunun, derinliğine ya da eleştirel düşünme için fırsat sağladığının bilincinde olmak gerekmektedir. Nitekim yalnızca soruları olan öğrencilerin gerçekten düşündüğü ve öğrendiği doğrudur. Dahası, öğrencilerin sorduğu soruların kalitesi, yaptıkları düşünmenin kalitesini de belirlemektedir. Öğrencileri içeriğimiz aracılığıyla düşünmeye özendirme istiyorsak, onları başka sorulara yönlendirecek sorularla düşüncelerini teşvik etmeliyiz. Bu noktada eleştirel düşünme ile Sokratik sorgulama arasında özel bir ilişki olduğu gerçeğini hatırlamak önemlidir, zira her ikisi de ortak amacı paylaşmaktadır. Her ikisi de bizi sistematik, derinlemesine düşünmeye ve şeylerin gerçeğini değerlendirmeye büyük ilgi göstermeye öncülük etmektedir. Sokratik sorgulama, kişinin genel olarak düşüncesini gözden geçirmek için soruları kullanmayı içermektedir. Bu tür bir sorgulama, öğrenci tarafından yapılan akıl yürütmenin kesinliğini, doğruluğunu, derinliğini, açıklığını, uygunluğunu ve genişliğini görmek için kullanılmaktadır. Bu durumda eleştirel düşünmeyi kolaylaştıran Sokratik sorgulamanın yardımıyla, eleştirel düşünmeyi, öğrencilerin günlük yaşamlarına aktarılacakları becerileri üzerinde açıkça görünecek şekilde bütünleşik olması gerekmektedir. Bunun için, eleştirel düşünmeyi sınıf etkinliklerine dâhil etmek suretiyle öğrencilere, gerçekleri eleştirel bir şekilde inceleme pratiği verilecektir. Örneğin kendimiz hakkında üç hikâye anlattığımızda ve öğrencilerden hangisinin yanlış olduğunu tahmin etmelerini istediğimizde, onlara hikâyeleri analiz etme, zaten bildiklerinden çıkarım yapma ve gerçekleri eleştirel bir şekilde inceleme pratiği vermekteyiz. Bir okuma veya dinleme alıştırmadan önce, bu 'sonra ne olacak' şeklinde tahmin etmelerine olanak sağlandığında, onlara sunulan gerçekleri ve bilgileri anlama pratiği yapılmakta ve verilen düşünce analiz edilmekte ve tahminlerine uygulanmaktadır. Nihayetinde Sokratik öğretim modeline ilişkin bir diyalektik tartışma ortamında, muhataplara farklı fikirleri tartma, akıl yürütme yolu ile mantıksal sonuca varma ve farklı bakış açılarını anlama pratiği verilmektedir. Şu hâlde Sokratik yöntem, eleştirel düşünme tarzını görmeyen ya da gerçekleştirmenin mantıksal bir formudur.

Kaynakça

- Adler, Mortimer J. *The Paideia Proposal: An Educational Manifesto*. New York: Macmillan Publishing Company, 1982.
- Bailin, Sharon, Roland Case, Jerrold R. Coombs and Leroi B. Daniels. "Conceptualizing Critical Thinking". *Journal of Curriculum Studies* 31 (3) (1999): 285-302.
- Bassham, Gregory, William Irwin, Henry Nardone and James M. Wallace. *Critical Thinking: a Student's Introduction*. New York, NY: McGraw-Hill 2010.
- Boghossian, Peter. "Socratic Pedagogy, Critical Thinking, Moral Reasoning and Inmate Education: An Exploratory Study". Doctora Thesis, *Portland State University*, 2004.
- Cüceloğlu, Doğan. *İyi Düşün Doğru Karar Ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1996.
- Dewey, John. *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co, 1910.
- Ennis, Robert H. "A Logical Basis For Measuring Critical Thinking Skills". *Educational Leadership* 43 (2) (1985): 44-48.
- Facione, Peter A. "The Disposition Toward Critical Thinking: Its Character, Measurement, And Relation To Critical Thinking Skill". *Informal Logic* 20 (1) (2000): 61-84.
- Facione, Peter A. *Critical Thinking: A Statement Of Expert Consensus For Purposes Of Educational Assessment And Instruction*. Millbrae, CA: The California Academic Press, 1990.
- Fahim, Mansoor and Mohammad B. Bagheri. "Fostering Critical Thinking through Socrates' Questioning in Iranian Language Institutes". *Journal of Language Teaching and Research* 3, 6 (2012): 1122-1127.
- Hall, Walton and Milton Keynes. *Skills for OU Study-Thinking Critically*. The Open University, MK7 6AA, 2008.
- Hamilton, Edith and Huntington Cairns (Eds.). *The Collected Dialogues Of Plato*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1961.
- Hoaglund, John. "Critical Thinking: A Socratic Model". *Argumentation* 7 (3) (1993): 291-311.
- Jensen Jr, Roger D. "The Effectiveness of the Socratic Method in Developing Critical Thinking Skills in English Language Learner". Degree of Master, *Faculty of Grace University*, 2015.
- Lai, Emily R. *Critical Thinking: A Literature Review Research Report*. London: Parsons Publishing, 2011.
- Lewis, Karron G. "Developing Questioning Skills". Section 5 Improving Specific Teaching Techniques. *Center for Teaching Effectiveness The University of Texas at Austin*. [Erişim Tarihi: 20.11.2020]. <https://www1.udel.edu/chem/white/U460/Devel-question-skills-UTx.pdf>
- Lipman, Matthew. "Critical Thinking-What can it be?" *Educational Leadership* 46 (1) (1988): 38-43.
- Manurung, Yayuk Hayulina and Fatimah Sari Siregar. "Developing Students' Critical Thinking on Speaking Through Socratic Questioning Method". *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 263 (2018): 212-216.
- Özden, Yüksel. *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2003.
- Paul, Richard W. "Critical Thinking: What, Why, And How?". *New Directions for Community Colleges* 1992 (77) (1992): 3-24.
- Paul, Richard W. and Linda Elder. "Critical Thinking: The Art of Socratic Questioning, Part III". *Journal of Developmental Education* 31 (3) (2008): 34-35.
- Platon, *Devlet*, çev. Hüseyin Demirhan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2002.
- Platon, *Diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010.
- Platon. *Şölen*, çev. Cüneyt Çetinkaya. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 2003.
- Sigel, Irwing E., "On Becoming A Thinker: A Psychoeducational Model". *Educational Psychologist* 14 (1979): 70-78.
- Tallent, Rebecca J. and Justin J. Barnes. "Think Bubbles and Socrates: Teaching Critical Thinking to Millennials in Public Relations Classes". *Universal Journal of Educational Research* 3 (7) (2015): 435-441.
- Thayer-Bacon, Barbara J. *Transforming Critical Thinking: Thinking Constructively*. New York: Teachers College Press, 2000.
- Versenyi, Laszlo. *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1995.
- Wood, Robin. "Critical Thinking". [Erişim Tarihi: 08.11.2020]. <https://www.robinwood.com/Democracy/GeneralEssays/CriticalThinking.pdf>.